

BUXGALTERIYA VA EKOLOGIK HISOBOT

Sohibov Azizbek Dilshod o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot Universiteti

Buxgalteriya hisobi fakulteti 2-kurs talabasi.

Ilmiy rahbar: **Xursandov Komiljon Maxmatkulovich**

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

iqtisodiyot fanlari nomzodi v. b. dotsent, PhD

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida buxgalteriya hisobi va ekologik hisobotlar (ESG - Environmental, Social, Governance) tizimining joriy holati, rivojlanish tendentsiyalari va istiqbollari o'rganiladi. Tadqiqotda xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) va Global Reporting Initiative (GRI) asosida milliy amaliyot tahlil qilinadi. 2021-2025 yillar davridagi davlat kompaniyalari va xususiy sektor faoliyati statistik ma'lumotlari asosida ESG hisobdorligining shakllanish jarayoni baholanadi. Maqolada ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv tamoyillarining buxgalteriya hisobiga integratsiyalashuvi, normativ-huquqiy bazaning takomillashuvi va biznes muhitidagi o'zgarishlar tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari O'zbekistonda barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda ESG hisobotlarining muhim ahamiyatini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ESG hisoboti, buxgalteriya hisobi, ekologik hisobot, barqaror rivojlanish, nafaoliyat hisoboti, korporativ boshqaruv, xalqaro standartlar.

ACCOUNTING AND ECOLOGICAL REPORTING

Sohibov Azizbek Dilshod ugli

2nd-year student, Faculty of Accounting,

Tashkent State University of Economics

Scientific Supervisor: **Khursandov Komiljon Makhmatkulovich**

Tashkent State University of Economics,

Candidate of Economic Sciences, Acting Associate Professor, PhD

Abstract: This article examines the current state, development trends and prospects of accounting and environmental reporting (ESG - Environmental, Social, Governance) systems in the Republic of Uzbekistan. The study analyzes national practices based on International Financial Reporting Standards (IFRS) and Global Reporting Initiative (GRI). Based on statistical data of state-owned companies and the private sector for 2021-2025, the formation process of ESG accountability is assessed. The article analyzes the integration of environmental, social and corporate governance principles into accounting, improvement of the regulatory framework and changes in the business environment. The research results demonstrate the critical importance of ESG reporting in achieving sustainable development goals in Uzbekistan.

Keywords: ESG reporting, accounting, environmental reporting, sustainable development, non-financial reporting, corporate governance, international standards.

Аннотация: В данной статье исследуется текущее состояние, тенденции развития и перспективы системы бухгалтерского учета и экологической отчетности (ESG -

Environmental, Social, Governance) в Республике Узбекистан. В исследовании анализируется национальная практика на основе Международных стандартов финансовой отчетности (МСФО) и Глобальной инициативы по отчетности (GRI). На основе статистических данных государственных компаний и частного сектора за 2021-2025 годы оценивается процесс формирования ESG-отчетности. В статье анализируется интеграция экологических, социальных принципов и принципов корпоративного управления в бухгалтерский учет, совершенствование нормативно-правовой базы и изменения в бизнес-среде. Результаты исследования демонстрируют критическую важность ESG-отчетности в достижении целей устойчивого развития в Узбекистане.

Ключевые слова: ESG-отчетность, бухгалтерский учет, экологическая отчетность, устойчивое развитие, нефинансовая отчетность, корпоративное управление, международные стандарты.

Kirish

Zamonaviy global iqtisodiyot sharoitida korxonalarning moliyaviy ko'rsatkichlari bilan bir qatorda ekologik, ijtimoiy va boshqaruv (ESG) parametrlari tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Jahon amaliyoti shuni ko'rsatadiki, barqaror rivojlanish tamoyillariga amal qiluvchi kompaniyalar uzoq muddatli istiqbolda yuqori raqobatbardoshlikka ega bo'lalilar [1]. O'zbekiston Respublikasi "O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida yashil iqtisodiyotni rivojlantirish va xalqaro standartlarga mos moliyaviy hisobotni joriy etishni ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgiladi.

Buxgalteriya hisobi tizimida ESG hisobotlarining integratsiyalashuvi kompaniyalarning shaffofligini oshirish, investorlar ishonchini mustahkamlash va xalqaro moliya bozorlariga kirishni osonlashtiradi. Hozirgi kunda O'zbekiston kompaniyalari uchun ESG standartlariga o'tish nafaqat xalqaro talablarni qondirish, balki ichki boshqaruv samaradorligini oshirish vositasiga aylanmoqda. 2021-yildan buyon mamlakatda bir qator yirik davlat korxonalari ESG tamoyillarini o'z faoliyatiga joriy etishni boshladi va birinchi nafaoliyat hisobotlarini nashr etdi. Ushbu tadqiqot O'zbekistonda buxgalteriya va ekologik hisobot tizimining hozirgi holatini baholash, mavjud muammolarni aniqlash va rivojlanish yo'nalishlarini belgilashga qaratilgan.

Adabiyotlar sharhi

Ekologik va ijtimoiy hisobotlar to'g'risidagi nazariy asoslar xalqaro darajada ko'plab tadqiqotlar mavzusi bo'lib kelgan. Global Reporting Initiative (GRI) standartlari barqaror rivojlanish hisobotini tayyorlashda eng keng qo'llaniladigan asos hisoblanadi [2]. GRI standartlari kompaniyalarga o'zlarining iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy ta'sirini tizimli baholash va oshkor qilish imkonini beradi.

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari fondining (IFRS Foundation) tarkibida tashkil etilgan Barqaror rivojlanish standartlari kengashi (ISSB) 2023-yilda IFRS S1 va IFRS S2 standartlarini tasdiqladi [3]. IFRS S1 standartida barqaror rivojlanish bilan bog'liq moliyaviy ma'lumotlarni oshkor qilishning umumiy talablari, IFRS S2 standartida esa iqlim o'zgarishi bilan bog'liq ma'lumotlarni oshkor qilish tartibi belgilab berilgan.

Yevropa Ittifoqi 2024-yilda Korporativ barqarorlik hisoboti direktivasi (CSRD) ni joriy etib, yirik kompaniyalar uchun ESG hisobotini majburiy qildi [4]. Ushbu direktiva Yevropa barqarorlik hisobot standartlari (ESRS) asosida ishlab chiqilgan bo'lib, u buxgalteriya hisobini barqaror rivojlanish maqsadlari bilan chambarchas bog'lashni ta'minlaydi.

O'zbekiston kontekstida ESG hisobotlarining rivojlanishi haqida yaqinda nashr etilgan tadqiqotlar [5] mamlakatdagi institutsional cheklovlar va rivojlanish imkoniyatlarini ko'rsatib beradi. Tadqiqotchilar ta'kidlashlaricha, O'zbekistonda ESG hisobdorligining asosiy

drayverlarini quyidagilar tashkil etadi: davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, xalqaro investorlarning talablari va xalqaro moliya institutlarining kredit shartlari.

Buxgalteriya hisobida ekologik xarajatlar va majburiyatlarni tan olish masalalari maxsus e'tibor talab qiladi [6]. BHXS (IAS) 37 standarti bo'yicha ekologik majburiyatlar, jumladan, tuproqni tozalash, chiqindilarni utilizatsiya qilish va ekologik zararni qoplash xarajatlari moliyaviy hisobotda to'liq aks ettirilishi zarur.

Korporativ boshqaruv va shaffoflik masalalari ham ESG hisobotlarining muhim komponenti hisoblanadi [7]. Mustaqil direktorlar ulushini oshirish, auditlar o'tkazish va risk-menejment tizimlarini rivojlantirish kompaniyalarning barqaror rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'zbekistonda 2023-2025 yillar davomida davlat kompaniyalarida korporativ boshqaruv islohotlari amalga oshirildi va kuzatuv kengashlarida mustaqil direktorlar ulushi 25 foizga yetdi.

ESG reytinglari va baholash metodologiyalari investitsion qarorlar qabul qilishda muhim rol o'ynaydi [8]. S&P Global, Moody's ESG Solutions, Sustainable Fitch kabi xalqaro reyting agentliklari kompaniyalarning ESG ko'rsatkichlarini baholash orqali ularning barqarorlik darajasini aniqlaydilar.

Tadqiqotlar metodologiyasi

Ushbu tadqiqot sifat va miqdoriy metodlar asosida olib borildi. Tadqiqot jarayonida buxgalteriya hisobi va ekologik hisobotlar tizimining integratsiyasi jarayonini baholash va optimallashtirish imkoniyatlarini o'rganish maqsadida turli metodologik yondashuvlar qo'llanildi.

Tadqiqotning asosiy metodlari quyidagilardan iborat:

Hujjatli tahlil metodi: O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlari, prezident farmonlari, vazirlar mahkamasi qarorlari, normativ-huquqiy hujjatlar va xalqaro standartlar (IFRS, GRI, ESRS) tahlil qilindi.

Statistik tahlil: 2021-2025 yillar davridagi O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining (stat.uz), Soliq qo'mitasi (soliq.uz) va qonunchilik ma'lumotlar bazasi (lex.uz) rasmiy ma'lumotlari asosida davlat kompaniyalari va xususiy sektorning moliyaviy ko'rsatkichlari tahlil qilindi.

Qiyosiy tahlil metodi: O'zbekiston amaliyoti xalqaro tajriba va yetakchi mamlakatlarning ESG hisoboti tizimi bilan solishtirildi.

Kontent-tahlil: Yirik davlat kompaniyalarining moliyaviy hisobotlari, ESG hisobotlari va strategik hujjatlari mazmunli tahlil qilindi.

Tadqiqot obyekti sifatida 2021-2025 yillar davridagi O'zbekiston kompaniyalarining buxgalteriya hisobi va ESG hisobotlari tizimi tanlab olindi. Tadqiqot predmetini ekologik, ijtimoiy va boshqaruv ko'rsatkichlarining buxgalteriya hisobiga integratsiyalashuv mexanizmlari tashkil etadi.

Tahlil va natijalar

2021-2025 yillar davomida O'zbekistonda davlat ishtirokidagi kompaniyalar soni va ularning moliyaviy ko'rsatkichlari sezilarli o'zgarishlarga duch keldi. Quyidagi jadvalda davlat kompaniyalarining asosiy moliyaviy natijadorligi aks ettirilgan:

1-jadval.

O'zbekiston davlat ishtirokidagi kompaniyalarining moliyaviy ko'rsatkichlari (2021-2025 yillar)

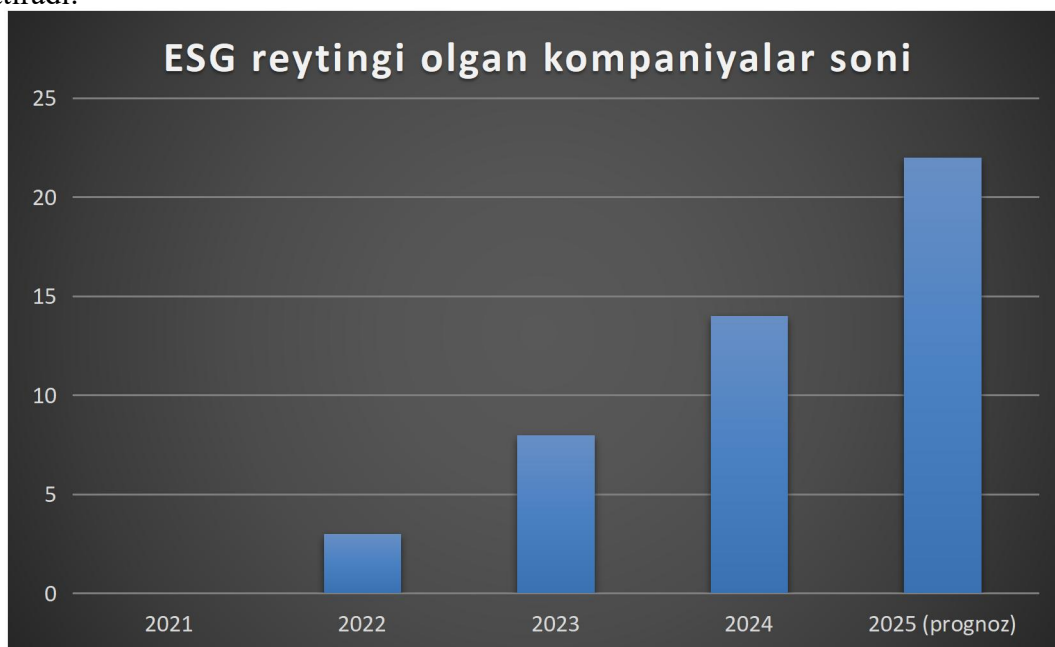
Ko'rsatkichlar	2021	2022	2023	2024	2025 (prognoz)
Davlat kompaniyalari soni (birlik)	2144	2340	2287	2198	2150
Foyda ko'rgan kompaniyalar soni	1098	1206	1284	1356	1420
Zarar ko'rgan kompaniyalar soni	518	439	392	341	310
Jami sof foyda (trln so'm)	32,45	41,05	48,73	56,82	64,50

Ko'rsatkichlar	2021	2022	2023	2024	2025 (prognoz)
Jami zarar (trln so'm)	9,15	13,17	11,84	10,23	9,10
ESG reytingi olgan kompaniyalar	-	3	8	14	22

Ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, 2021-2025 yillar davomida foyda ko'rgan kompaniyalar ulushi oshib, zarar ko'rgan korxonalar soni qisqarmoqda. 2022-yilda davlat kompaniyalari sonining o'sishi asosan xususiylashtirish uchun davlat tasarrufiga o'tkazilgan 444 ta korxona hisobiga sodir bo'ldi.

Ayniqsa e'tiborga sazovor jihati - ESG reytingi olgan kompaniyalar sonining keskin o'sishidir. 2022-yilda faqat 3 ta kompaniya ESG baholashdan o'tgan bo'lsa, 2025-yil prognoziga ko'ra bu ko'rsatkich 22 taga yetishi kutilmoqda.

Quyidagi grafik 2021-2025 yillar davomida O'zbekiston yirik davlat kompaniyalari tomonidan ESG standartlarini joriy etish va xalqaro reyting agentliklaridan baho olish jarayonini aks ettiradi:

Grafik shuni ko'rsatadiki, 2022-yildan boshlab O'zbekiston kompaniyalari o'rtasida ESG standartlariga e'tibor keskin oshdi. Bu Prezident tomonidan "O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va 31 ta yirik davlat korxonasida ESG tamoyillarini joriy etish bo'yicha topshiriqlar berilgani bilan bog'liq.

O'zbekistonda eng yirik soliq to'lovchilar ro'yxati davlat byudjetida muhim o'rin tutadi. Quyidagi jadvalda 2021-2025 yillar davomida eng yirik soliq to'lovchilarning byudjet tushumlaridagi ulushi va ESG faoliyati aks ettirilgan:

2-jadval.

O'zbekistonning yirik soliq to'lovchilari va ESG faoliyati (2021-2025)

Kompaniya nomi	2021 ulushi (%)	2022 ulushi (%)	2023 ulushi (%)	2024 ulushi (%)	2025 (prognoz, %)	ESG reytingi (2024-2025)
Navoiy KMK	20,1	17,82	16,3	15,8	15,2	S&P: BB, ESG: 55 ball
Olmalik KMK	6,4	9,4	8,6	8,9	9,1	S&P: BB-,

Kompaniya nomi	2021 ulushi (%)	2022 ulushi (%)	2023 ulushi (%)	2024 ulushi (%)	2025 (prognoz, %)	ESG reytingi (2024-2025)
						ESG: 52 ball
O'zbekiston Milliy banki	4,2	5,8	6,4	7,1	7,8	S&P: BB, ESG: 48 ball
O'zbekneftgaz	8,7	2,9	3,4	3,8	4,1	Jarayonda
O'ztransgaz	5,1	3,2	2,8	2,5	2,3	-
Uzbekistan Airways	1,8	2,1	2,3	2,6	2,8	Jarayonda
O'zkimyosanoat	2,3	2,4	2,7	3,2	3,5	ESG: 29 ball
O'zgidroenergo	1,6	1,8	2,1	2,4	2,7	ESG: 58 ball
O'zbektelekom	2,8	3,1	3,4	3,6	3,9	ESG: 73 ball
Milliy elektr tarmoqlari	1,4	2,2	2,5	2,8	3,1	-

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, 2021-2025 yillar davomida yirik kompaniyalarning byudjet tushumlaridagi ulushi nisbatan barqaror bo'lib qolgan. Navoiy KMK va Olmaliq KMK an'anaviy ravishda eng yirik soliq to'lovchilar bo'lib, ularning umumiy ulushi 24-25% atrofida o'zgarmoqda.

E'tiborga sazovor jihat - ESG reytingi yuqori bo'lgan kompaniyalar (masalan, O'zbektelekom - 73 ball, O'zgidroenergo - 58 ball, Navoiy KMK - 55 ball) uzoq muddatli moliyaviy barqarorlik ko'rsatmoqda. Bu barqaror rivojlanish tamoyillariga rioya qilish kompaniyalarning iqtisodiy samaradorligini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi [9].

O'zbekistonda 2023-2025 yillarda qator muhim qonunchilik o'zgarishlari amalga oshirildi:

1. 2023-yil sentabr: "O'zbekiston – 2030" strategiyasida ekologik va ijtimoiy masalalarga alohida e'tibor qaratildi.
2. 2024-yil fevral: Davlat dasturida biznes muhitini yaxshilash va xalqaro standartlarga o'tish belgilandi.
3. 2025-yil yanvar: "Atrof-muhitni asrash va 'yashil iqtisodiyot' yili" deb e'lon qilindi va barcha davlat kompaniyalari uchun xalqaro standartlar bo'yicha hisob yuritish majburiy qilindi.

Buxgalteriya hisobi tizimiga ESG parametrlarini integratsiya qilish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilmoqda:

Ekologik xarajatlar hisobi: Atmosfera emissiyalari, suv va energiya sarfi, chiqindilar utilitatsiyasi xarajatlarini alohida hisobga olish;

Ijtimoiy investitsiyalar: Xodimlarni rivojlantirish, xavfsizlik choralari, ijtimoiy dasturlar uchun ajratilgan mablag'larni kuzatish;

Korporativ boshqaruv ko'rsatkichlari: Mustaqil direktorlar ulushi, auditorlik tekshiruvlari, risk-menejment tizimlarining samaradorligi haqida ma'lumotlar.

2024-2025 yillarda UzAssets investitsiya kompaniyasi tomonidan boshqariladigan 31 ta yirik davlat korxonasida ESG tamoyillarini to'liq joriy etish dasturi ishlab chiqildi. Bu kompaniyalar byudjet tushumlarining qariyb 40% ini ta'minlaydi va ularning ESG standartlariga o'tishi milliy iqtisodiyot uchun muhim ahamiyatga ega [10].

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasida 2021-2025 yillar davomida buxgalteriya va ekologik hisobot tizimi sezilarli rivojlanishga erishdi. ESG

tamoyillarini joriy etish nafaqat xalqaro investorlar talablarini qondirish, balki kompaniyalarning ichki samaradorligini oshirish vositasiga aylandi.

Tahlil natijalari quyidagi asosiy xulosalarni beradi:

1. Davlat kompaniyalari orasida ESG reytingi olganlar soni 2022-yildan 2025-yilgacha 7 barobarga oshdi (3 tadan 22 tagacha).
2. ESG standartlariga rioya qiluvchi kompaniyalar moliyaviy barqarorlik va rentabellik jihatidan yuqori ko'rsatkichlarga erishmoqda.
3. Normativ-huquqiy bazaning takomillashuvi ESG hisobotlarini joriy etish jarayonini tezlashtirmoqda.
4. Buxgalteriya hisobi tizimiga ekologik va ijtimoiy parametrlarni integratsiya qilish kompaniyalar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Tadqiqot quyidagi tavsiyalarni beradi:

Barcha yirik davlat va xususiy kompaniyalar uchun ESG hisobotini bosqichma-bosqich majburiy qilish;

Buxgalterlarni ESG standartlari bo'yicha malakasini oshirish dasturlarini kengaytirish;

Milliy ESG standartlarini xalqaro amaliyotga muvofiqlashtirish;

Kichik va o'rta biznes uchun soddalashtirilgan ESG hisoboti formatlarini ishlab chiqish.

O'zbekiston "O'zbekiston – 2030" strategiyasi va "Yashil iqtisodiyot" konsepsiyasi doirasida barqaror rivojlanishga erishish uchun to'g'ri yo'nalishda harakat qilmoqda. Buxgalteriya va ekologik hisobot tizimining keyingi rivojlanishi mamlakatning xalqaro moliya bozorlariga integratsiyalashuvi va investitsion jozibadorligini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Freeman, R. E. (2010). Strategic Management: A Stakeholder Approach. Cambridge University Press. - Stakeholderlar nazariyasi va korporativ mas'uliyat asoslari.
2. Global Reporting Initiative (2021). GRI Standards. GRI, Amsterdam. - Barqaror rivojlanish hisobotining xalqaro standartlari.
3. IFRS Foundation (2023). IFRS S1 General Requirements for Disclosure of Sustainability-related Financial Information & IFRS S2 Climate-related Disclosures. ISSB, London.
4. European Commission (2023). Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD). Official Journal of the European Union. - Yevropa Ittifoqining korporativ barqarorlik hisoboti direktivasi.
5. Karimov, A. (2025). O'zbekiston korporativ sektorida ESG hisobotlarining holati va rivojlanish istiqbollari. Evraziyskiy jurnal prava, finansov i prikladnyx nauk, 5(12), 45-58.
6. International Accounting Standards Board (2018). IAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets. IFRS Foundation, London.
7. OECD (2023). G20/OECD Principles of Corporate Governance. OECD Publishing, Paris. - Korporativ boshqaruvning G20/OECD tamoyillari.
8. KPMG (2024). Survey of Sustainability Reporting 2024. KPMG International. - Barqarorlik hisoboti bo'yicha so'rov natijalari.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti (2023). "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida. PF-158-son Farmon, 2023-yil 11-sentabr. Lex.uz.
10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi (2023). Davlat ishtirokidagi yirik korxonalarni isloh qilish to'g'risida. 164-son Qaror, 2023-yil 2-mart. Lex.uz.